

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:4. 2006

Handelsfriheten och politisk kommunikation

Patrick Jonsson, *Handelsfrihetens vänner och förbuden. Identitet och politisk kommunikation i svensk tullpolitik 1823–1854*, Örebro studies in history 6, Örebro 2005. 203 s.

Debatten om frihandel och dess effekter är en viktig del av dagens globaliseringsdiskussion. Frihandels förespråkare ser den som det viktigaste verktyget för ekonomisk utveckling och som ett medel för utjämning av inkomstklyftor i världen. Kritiker hävdar, å sin sida, att frihandeln snarare tenderar att fördjupa de ekonomiska klyftorna mellan fattiga och rika. I ett nationellt perspektiv ses frihandeln som ett hot mot jobben, lönerna och välfärden. Diskussionen om globalisering och dess effekter förs ofta som om det handlade om ett nytt fenomen, som om frihandeln inte funnits eller debatterats före 1990. Det är viktigt att notera att Patrick Jonssons avhandling har skrivits i denna kontext.

Avhandlingen visar att frihandelsfrågan var högaktuell i svensk politik redan under första hälften av 1800-talet. Då som nu handlade debatten om lågpriskonkurrens, om importkvoter, om jobben och om fri eller rättvis handel. En historiker förvånas naturligtvis inte. Frågan om fri och reglerad handel har dryftats av svenska och andra makthavare sedan medeltiden, därför att handelstullar alltid har varit en säker och relativt lättåtkomlig inkomstkälla och utrikeshandeln har setts som en viktig ekonomisk sektor. Dock har frågan traditionellt studerats som en del av den ekonomiska politiken och snarare hört till ekonomisk-historisk forskning. Arthur Montgomerys bok om svensk tullpolitik under 1800-talet är ett klassiskt exempel på sådan historieskrivning.¹ Patrick Jonsson väljer i sin avhandling ett annat perspektiv. Han är intresserad av frihandelsdebatten som en ideologisk fråga. Orsaker och potentiella effekter av politiken står således inte i fokus. I stället vill författaren analysera frihandelsdebatten som ett exempel på *politisk kommunikation*. Han vill visa hur frihandelsbudskapet utformades, hur det togs emot och inte minst vem som var dess budbärare.

Avhandlingen handlar alltså inte om frihandeln i ekonomisk teori, även om de teoretiska argumenten från Smith och andra ekonomiska tänkare spelat en viktig roll i den. De undersökta politiska arenorna är riksdagen, mer specifikt borgarståndet, och den samtida pressen.

Även om tidsramen sträcker sig från 1823 till 1854, är det formativa skedet året 1846, då de engelska spannmålslagarna avskaffades. I frihandelsperspektivet var detta en stor seger, som på ett avgörande sätt påverkade även den svenska debatten. Eftersom den engelska frihandelsrörelsen, både vad gäller de ekono-

1. Arthur Montgomery, *Svensk tullpolitik 1816–1911*, Stockholm 1921.

miska argumenten (Adam Smith, David Ricardo) och vad gäller organisationen (Richard Cobdens Anti-Corn Law League), utgjorde en så viktig förebild för svenska frihandelsvänner, kan avhandlingen läsas även som en studie av de engelska idéernas överföring till Sverige.

Dispositionen är tematisk och följer ett slags hierarkisk modell där författaren utforskar ett antal politiska arenor. Jonsson börjar med relationen mellan riksdagen och kungamakten (kapitel 3), för att gå vidare till de enskilda ständerna (kapitel 4) och därefter genomföra en djupanalys av frihandelsdebatten i borgarståndet (kapitel 5). I kapitel 6 studeras sedan *Aftonbladets* återgivning av den engelska striden kring spannmålslagarna. I de två avslutande kapitlen 7 och 8 studeras *Gefle frihandelsförening*, som grundades med Cobdens förening som förebild, och Per Murén, en representant för den svenska frihandelsrörelsen.

Hur skall man då analysera den svenska frihandelsdebatten före 1850? Det finns två väldigt olika synsätt på frihandels genombrott. Det första perspektivet betonar den ekonomiska utvecklingens roll. Den ekonomiska omvandlingen, sågs det, mer eller mindre framtvingade en mer frihandelsvänlig politik, och aktörernas roll i det hela var försumbar. Som en typisk representant för detta perspektiv kan nämnas Eric Hobsbawm. Jag kan inte låta bli och citera en annan representant, i detta fall en modern liberal ekonom och långtifrån marxist, som uttryckte exakt samma syn. George J Stigler beskrev Richard Cobdens och Robert Peels (Storbritanniens statsminister 1841–1846) roller i avskaffandet av spannmålslagarna på följande sätt: "If Cobden had spoken only Yiddish, and with a stammer, and Peel had been a narrow stupid man, England would have moved toward free trade in grain as its agricultural classes declined and its manufacturing and commercial classes grew."²

Mot detta "strukturellistiska" synsätt kan man ställa ett perspektiv som ser frihandels genombrott som en i första hand ideologisk seger. Linjen företräds av Charles Kindleberger och det är naturligtvis det perspektiv som Patrick Jonssons avhandling följer.

Avhandlingens centrala begrepp är kommunikation, aktör, och identitet, som ses som både produkter av och medel i den politiska kommunikationen. Den politiska kommunikationen tar plats på olika arenor som analyseras i de empiriska kapitlen. Författaren placerar alltså sin undersökning i en kontext av diskursanalyser av ekonomiska texter, inte minst Adam Smiths, vars tolkningar spelat så viktig roll för liberalismens genombrott före 1850. Det finns en stark svensk tradition av sådana analyser. Lars Magnusson har skrivit ett flertal verk som analyserar det ekonomiska skrivandet som diskurs, men Magnusson har främst intresserat sig för merkantilism, alltså 1600- och 1700-talens ekonomiska texter, och

2. Kevin H O'Rourke & Jeffrey G Williamson, *Globalization and history. The evolution of a nineteenth-century Atlantica economy*, Cambridge, MA, 1999, s 78.

inte varit särskilt intresserat av hur innehållet kommunicerats vidare. Jonssons avhandling anknyter till denna tradition och går framåt i tiden.

Den empiriska delen inleds med en analys av hur frihandelsfrågan formulerats genom statens tullpolitik, och hur den kommunicerats mellan regeringen och riksdagen. Källmaterialet utgörs av regeringskrivelser, bevillningsutskottets betänkanden och riksdagens beslutsskrivelser i tullfrågan mellan 1834 och 1854. Man kan konstatera, att medan regeringen i första hand intresserade sig för tullpolitikens praktiska aspekter, präglades debatten i bevillningsutskottet av ideologiska klyftor. Vidare hävdar författaren att frågan om tullar under tiden blev allt mer ideologisk och allt mindre praktisk, med andra ord att den fiskala aspekten (tullinkomsten) minskade i betydelse på bekostnad av debatten om handelsfrihet och protektionism.

I kapitel 4 jämförs ständernas syn på frihandeln. Föga förvånande var det borgarståndet som var mest engagerat i frågan. Här fanns grosshandlare, små köpmän, hantverkare, fabriker och även brukspatroner som alla berördes i högsta grad av tullpolitiken. Det fanns naturligtvis stora motsättningar. Jonssons analys tyder på att förbudsvännerna under lång tid hade övertag; de var fler, de var bättre organiserade och de hade tydligare program. Men vid periodens slut förändrades förhållandena och frihandelsvännerna blev de drivande bakom borgarståndets agerande. Adeln tycks ha gått i motsatt riktning, från en relativt frihandelsvänlig inställning i början av perioden till en allt mer protektionistisk och nationalistisk inställning före 1850. Även bondeståndet var mycket aktivt i frågan. Den kvantitativa bearbetningen av motioner, reservationer och omröstningar från riksdagarna 1834–35, 1840–41, 1844–45, 1847–48 och 1850–51 kompletteras med kvalitativ analys av budskapets innehåll. Analysen tyder på att även representanter från samma grupperingar argumenterade på väldigt olika sätt.

I kapitel 5 detaljstuderas frihandelsvännernas politiska kommunikation i borgarståndet. Med hjälp av Håkan Thörns teori försöker författaren besvara frågan om huruvida frihandelsvännerna kan beskrivas som en social rörelse. Det visar sig dock att det är först efter spannmålslagarnas avskaffande som frihandlare i borgarståndet uppvisade en tydligare sammanhållning och kunde agera gemensamt. Först då kan vi tala om en frihandelsrörelse.

Frihandelsvännernas argumentation koncentrerades på fyra områden: ekonomin i allmänhet, smugglingen, statsinkomsten samt moraliska problem och orättvisor. Det första argumentet byggde på den harmoniska läran om frihandel, som fick sitt genombrott i Sverige med verk av de franska nationalekonomerna Jean-Baptiste Say och Claude Frederic Bastiat. Dessa utgick från att varje nation hade olika förutsättningar för att producera varor och att en harmonisk frihandel var det bästa sättet att kombinera dessa olika förutsättningar. Tvärtom kunde alla frihandelshinder ses som hinder för utnyttjandet av dessa naturliga förutsättningar. Handelshinder ledde till ineffektiv produktion, höga priser, koncentration

av arbetskraft och kapital i fel sektorer och liknande. En naturlig följd av sådana missförhållanden var smuglingen, som ofta togs upp som en typisk konsekvens av protektionism. Argumentet att protektionism reducerade statinkomsten var pragmatiskt. Det byggde på förutsättningen att sänka tullar skulle öka den totala handeln och följaktligen även statens tullinkomster. Här argumenterade man alltså inte för fullständig frihandel utan man ville hitta en lämplig tullnivå. Det moraliska argumentet underströk att protektionism främst drabbade de fattigaste och därför fördjupade de sociala klyftorna i samhället. Det kan nämnas att det moraliska argumentet var centralt i Cobdens kampanj i England, men det kunde inte ha samma tyngd i Sverige, där klyftan mellan förbudsvänner och frihandelsvänner inte så tydligt följde gränsen mellan jordbrukets och industrins intressen.

I kapitel 6 lämnar författaren riksdagen och vänder sig till en annan typ av politiska arenor. Jonsson skildrar hur spannmålslagarnas avskaffande togs emot och tolkades i *Aftonbladet* och *Norrlandsposten* (tidningen i Gävle). Storbritannien var 1800-talets självklara hegemonimakt och dessutom Sveriges viktigaste handelspartner, och därför hade frihandelns seger i spannmålsfrågan där en mycket stor betydelse för de svenska frihandelsvännerna. Dock måste samtidigt betonas att situationen i Storbritannien var annorlunda och den engelska frihandelsdebatten kunde inte direkt översättas till svenska förhållanden. *Aftonbladets* rapportering analyseras med hjälp av narratologiska verktyg, begrepp som aktanter, karaktärer, textens yt- och djupstrukturer och dylikt. Jag ser inte att metoden är särskilt fruktbar för den ideologiska analys som ändå är kärnan i Jonssons undersökning.

De sista två fallstudierna, i kapitel 7 och 8, tar upp *Gefle frihandelsförening* mellan 1846 och 1850 och studerar Per Murén som en framgångsrik representant för de svenska frihandelsvännerna. Bägge fallen lyfter igen fram betydelsen av de engelska förebilderna. Gävles förening bildades i anslutning till striden om spannmålslagarna och med Cobdens *Anti-Corn Law League* som modell. Den försökte också att spela samma roll i Sverige som Cobdens sammanslutning gjorde i Storbritannien. Föreningen publicerade ett stort antal frihandelsvänliga skrifter och utlyste pristävling för sådana skrifter. Den försökte även verka som påtryckargrupp i riksdagen, dock utan några större framgångar. Situationen i Sverige var annorlunda och föreningen fick aldrig något inflytande jämförbart med den engelska förebilden. Även vad gäller Per Murén är den engelska förebilden klar: han sågs som Sveriges Richard Cobden.

De svenska försöken att överföra engelska förebilder på svensk mark mötte stora problem. Som ovan sagts är en viktig förklaring att Storbritannien och Sverige befann sig i olika stadier av den ekonomiska utvecklingen. Medan striden om spannmålslagarna ytterst handlade om kampen mellan jordbruksägare och fabrikanter och den därtill hade en tydlig social dimension, var den svenska fri-

handelsdebatten mycket mer splittrad. Dessutom, i det lilla bernadotteska Sverige blev nationalistiska argument allt viktigare. Protektionism uppfattades i första hand som en svensk angelägenhet, medan frihandeln uttryckte engelska intressen. Frihandelsvännerna kunde lätt stämplas som engelska agenter. Trots de misslyckade försöken att direkt överföra engelsk frihandelsideologi till Sverige, spelade de utländska förebilderna dock en central roll för frihandels genombrott i Sverige.

Avhandlingen bygger helt på tryckt material, först och främst borgarståndets protokoll och bevillningsutskottets betänkanden från 1830-, 1840- och 1850-talens riksdagar. Dessutom har tidningar använts. Det är ett tydligt avgränsat material som lämpar sig väl för den typ av analys som Jonsson gör. Dock undrar jag varför han inte använt även andra källor; inte minst när aktörsperspektivet är en så viktig utgångspunkt för Jonssons analys. Exempelvis bygger kapitlet om Per Murén endast på hans framträdanden i borgarståndet. Avhandlingen skulle utan tvekan ha vunnit på att riksdagsmaterialets utsagor nyanserades med andra typer av mer personliga källor.

Jag har två viktigare invändningar mot bokens uppläggning och resultat. Den första invändningen gäller motsättningen mellan ideologi och praktisk politik. Författarens ambition är att studera politisk kommunikation i frihandelsfrågan och han betonar gång på gång att denna måste ses som en ideologisk fråga. Dock handlade mycket av diskussionen som berörde frihandeln faktiskt om tullar och tullinkomster. Även om argumentationen kunde bli mycket ideologiskt färgad handlade tullar i slutändan om statkassan och tullfrågan behandlades som en inkomstfråga och inte som en fråga om frihandels vara eller icke vara. Den andra invändningen gäller begreppsanvändningen. Det finns många begrepp som debatteras och definieras i avhandlingen, men det är inte alltid klart eller motiverat på vilket sätt de är nödvändiga för analysen. Detta gäller i inte minst den narratologiska analysen av *Aftonbladet*.

Dagens debatt om globalisering, fri och rättvis handel visar att frågan som står i centrum för Jonssons avhandling är aktuell. Avhandlingens syfte är dock inte att utnyttja ämnets aktualitet, tvärtom försöker författaren värja sig mot att skriva historia baklänges. Hans utgångspunkt är frihandelsdebatten och hur den konkret yttrade sig i diskussionen om tullfrågan på 1830- och 1840-talen. Han tolkar debatten som i första hand politisk handling, som en fråga om kommunikation. Det är alltså inte aktörernas ekonomiska intressen, strukturernas makt, utan deras övertygelse, deras ideologi, som står i analysens centrum. Det är ett originellt och nytt sätt att studera tullpolitik. Metodiskt och teoretiskt anknuter Jonssons arbete till diskursanalysen. Den ser frihandelsdebatten som en ideologisk strid, där en grupp av aktörer, frihandelsvännar, under 1840-talet lyckades kommunicera sitt budskap på ett vinnande sätt. Jonsson ser också att det engelska exemplet 1846 spelar en viktig roll i denna ideologiska seger. Även om jag varit

tveksam till användning av vissa metodiska verktyg och jag skulle ha velat se frågan i en bredare kontext, tycker jag att arbetet är av stort värde och jag hoppas att många skall läsa det. Man kan säga att Jonsson med hjälp av verktyg som användes mest i 1800-talets politiska historia har analyserat en traditionell ekonomisk-historisk fråga.

*Leos Müller**

* Fakultetsopponent